

6. La societat: política i ètica

Aristòtil tenia la següent concepció de l'ésser humà: *l'home és un animal de ciutat*. Aristòtil fonamentava aquesta afirmació en part en el fet que l'ésser humà disposa per naturalesa d'un llenguatge (l'home és, per naturalesa, un animal de parla), i el llenguatge és allò que fonamenta la convivència entre els humans.

Aristòtil pot semblar massa optimista pel que fa a la naturalesa social de l'ésser humà. En realitat si obrim qualsevol diari i fem un cop d'ull a la ingent quantitat de conflictes que hi ha en el món o, sense l'ajut del diari, si parem compte als conflictes que coneixem del nostre voltant, potser tots nosaltres serem en algun moment escèptics al respecte de la naturalesa social de l'ésser humà.

Al llarg de la història del pensament alguns autors s'han posicionat al costat d'Aristòtil mentre que d'altres s'hi han oposat de forma aferrissada. És un fet que (almenys la majoria dels éssers humans) vivim en societat. La qüestió és si vivim en societat per obligació, o si viure en societat és la manera natural que tenim de viure la nostra vida. Atès que viure en societat, a l'època grega, era l'equivalent de viure a la ciutat, i 'ciutat' en grec es diu 'polis', la **política** és la activitat humana que ens determina com viure en societat.

En relació amb el fet de viure en societat, de seguida sorgeix una altra qüestió que hi està fortament relacionada: ¿hi ha alguna manera que sigui la millor manera de viure en societat? En realitat aquesta pregunta és subsidiària d'una pregunta més general: ¿hi ha alguna manera que sigui la millor manera de viure? Totes dues preguntes s'inclouen dins l'àmbit del que denominem **ètica**.

Val la pena observar ja aquí que l'ètica no pretén en absolut *descriure* el conjunt de normes que es donen en una societat qualsevol. Tots sabem des de ben petits que hi ha normes. Tenim normes a la família, tenim normes a l'escola i a la societat en general. L'ètica, però, no s'ocupa d'aquestes normes. En realitat pot arribar a succeir –i de fet succeeix sovint– que algunes d'aquestes normes siguin *contràries* a l'ètica. Per exemple, actualment en algunes societats els majors de 18 anys poden legalment prendre begudes alcohòliques, però això no determina de manera directa que sigui ètic prendre begudes alcohòliques (potser és èticament correcte o potser no ho és pas; però que ho sigui no ve determinat per les lleis que regeixin en una societat). Així, l'ètica no aspira descriure el conjunt de normes que es donen en una societat qualsevol, sinó a *descobrir* quines són les normes que qualsevol ésser humà ha de seguir per viure de la millor manera possible (això és, de la manera més correcta possible; de la manera que el faci ser el més humà possible).

En aquest capítol observarem, en primer lloc, algunes opinions referents a la naturalesa de l'ésser humà i a la seva organització en societat i, en segon lloc, algunes qüestions sobre l'ètica.

6.1. La naturalesa de l'ésser humà i el contracte social

Atès que és un fet que els humans vivim en societat, la qüestió en litigi és: quin és l'origen de la societat?

Molts autors (per exemple Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704) o Jean Jacques Rousseau (1712-1778), a l'edat moderna, o més contemporàniament John Rawls (1921-2002), sostenen que, en el fons, la societat és fruit d'un contracte (ja sigui

tàcit o explícit) entre les persones. El que cal determinar és en què es fonamenta aquest contracte, i en això hi ha diversitat d'opinions.

La idea que tenen la majoria d'aquests autors contractualistes es pot estructurar en els següents passos:

1. Hi ha un estat natural de l'ésser humà, això és, la naturalesa humana és d'una determinada manera.
2. Un dels elements constitutius de la naturalesa humana és l'ús de la raó.
3. L'ús de la raó ens condueix a viure en societat com la millor manera de viure, establint uns determinats pactes.

La diferència entre els diferents autors contractualistes rau en la manera d'interpretar 1 i 3, això és, en (1) la manera com entenguin la naturalesa humana (quins són els drets bàsics que té un ésser humà pel fet de ser un ésser humà) i en (3) quina mena de pacte arbitrin amb les altres persones. Evidentment, cada mena de pacte estarà en relació directa amb cada concepció de la naturalesa humana.

El dilema del presoner i el dilema de la caça del cérvol

Hi ha diversos jocs en teoria dels jocs que serveixen per mostrar la utilitat de la cooperació social. Dos d'aquests jocs són el dilema del presoner i el dilema de la caça del cérvol. En tots dos casos la idea és mostrar com en situacions de risc, si un individu A renuncia a tot el que podria guanyar si pensés únicament en si mateix i, en canvi, actua cooperant amb els altres, el guany que acabarà obtenint serà més gran. Però és clar que tothom ha de pensar d'aquesta mateixa manera –altrament l'individu A sortirà perdent. Així, el guany social es produeix quan realment hi ha cooperació entre els individus –ja sigui voluntària o imposada per la societat.

Vegem primer el **dilema del presoner**. Suposem que dos individus A i B són interrogats per la policia com a sospitosos d'un crim. La policia està convençuda que tots dos hi estan involucrats; però no té proves suficients perquè tots dos acabin condemnats en un judici. Aleshores els fa a cadascun, individualment i sense que es puguin comunicar l'un amb l'altre, la següent proposta:

- si A coopera i declara contra B, A sortirà lliure i B estarà 3 anys a la presó.
- si B coopera i declara contra A, B sortirà lliure i A estarà 3 anys a la presó.
- si tots dos declaren l'un contra l'altre, tots dos estaran 2 anys a la presó.
- si cap dels dos no declara, tots dos estaran 1 any a la presó.

	el presoner B delata	el presoner B no diu res (coopera)
el presoner A delata	<ul style="list-style-type: none"> • A i B estaran 2 anys a la presó [total: 4 anys entre els dos]	<ul style="list-style-type: none"> • A sortirà lliure • B estarà 3 anys a la presó [total: 3 anys entre els dos]
el presoner A no diu res (coopera)	<ul style="list-style-type: none"> • A estarà 3 anys a la presó • B sortirà lliure [total: 3 anys entre els dos]	<ul style="list-style-type: none"> • A i B estaran 1 any a la presó [total: 2 anys entre els dos]

Com mostra la taula, la millor solució global és aquella en la qual cap dels dos no diu res sinó que cooperen l'un amb l'altre (entre els dos passaran 2 anys a la presó), mentre que la pitjor solució és aquella en la qual tots dos es delaten mútuament (entre els dos

passaran 4 anys a la presó). D'altra banda, si l'un cooperés però l'altre no, qui cooperés passaria 3 anys a la presó (i 3 anys en conjunt són encara menys que 4!). Per tant, la millor solució global és, repeteixo, aquella en la qual tots dos cooperen.

És important remarcar que, d'acord amb aquest plantejament, cooperar és bo no ja perquè sigui èticament millor –si és que és èticament millor–, sinó simplement perquè en conjunt hi sortim guanyant.

Per contra, individualment, per a cadascun d'ells el millor és delatar l'altre i que l'altre no digui res –però no tenim cap seguretat que això succeeixi: A i B poden decidir què volen fer, si cooperar o no cooperar, però no poden intervenir ni conèixer la decisió de l'altre. Han de decidir, per dir-ho així, a cegues.

Exercici 6.1

Si faig trampa, no pago els impostos i no em descobreixen, sembla que econòmicament hi surto guanyant perquè m'estalvio diners.

- (a) En aquest cas, hi surt algú perdent? És aquest un cas en el qual es pugui aplicar el dilema del presoner? Justifica la teva resposta.
- (b) D'acord amb el dilema del presoner, què succeiria si *tothom* fes trampa i *ningú* no pagués els impostos? Justifica la teva resposta.

La **caça del cérvol** és un problema molt semblant al dilema del presoner que va ser introduït de manera molt breument per Jean-Jacques Rousseau i que ha donat peu a diverses discussions en teories tant socials, com ètiques i econòmiques. El text de Rousseau, a la segona part del *Discurs sobre l'origen de la desigualtat entre els homes* (1775), diu el següent:

Heus aquí com els homes van poder, sense adonar-se'n, adquirir certa idea rudimentària de compromisos mutus i de l'avantatge de complir-los; però només en la mesura en què ho podia exigir l'interès present i sensible, ja que per a ells la previsió no era res i, lluny de preocupar-se per un llunyà futur, ni tan sols no pensaven en el dia següent. ¿Es tractava de caçar un cérvol? Tots comprenien que per a això havien de mantenir-se fidelment en el seu lloc; però si passava una llebre a l'abast d'un d'ells, no hi ha dubte que la perseguiria sense cap escrúpol i que, un cop capturada la seva presa, es cuidaria ben poc que no se'ls escapés la seva als seus companys.

Òbviament, a l'època ancestral en la qual, possiblement, s'haguessin desenvolupat fets com el descrit, Rousseau no hi era. Rousseau especula sobre com devien ser les coses en funció de la seva concepció de la naturalesa humana.

Estat de naturalesa

Per 'estat de naturalesa' entenem la situació natural de l'ésser humà, això és, la situació en què es devia trobar l'ésser humà abans de passar a constituir una societat o, si es vol, la situació en la qual es trobaria l'ésser humà atenent a la seva constitució. La idea, en general, és que l'ésser humà renuncia al seu estat de naturalesa a fi de constituir una societat, i que fer aquest pas implica almenys dues coses:

- renunciar a alguns trets propis del seu estat de naturalesa a canvi del que considera, probablement, una situació més avantatjosa; i
- establir un contracte, tàcit o explícit, per constituir la societat.

En els diferents autors que considerarem aquí, i atès que la societat que es vol explicar és la mateixa (la societat europea dels segles XVII i XVIII), l'estat natural de partida determinarà el tipus de contracte que, segons cada pensador, s'està realment produint.

La naturalesa de l'ésser humà: Thomas Hobbes: l'ésser humà és un lloc per al propi ésser humà

Thomas Hobbes (1588-1679) fou un pensador empirista anglès. Tot i que Hobbes va escriure sobre qüestions diferents, possiblement els seus escrits sobre la societat política són els més influents, entre els quals la seva obra *Leviatan* (1651).

A *Leviatan* Hobbes descriu quin és l'estat de naturalesa de l'ésser humà. Segons ell, en les condicions en què viu l'home en l'estat de naturalesa són força deplorables:

“(…) no hi ha lloc per a la indústria, perquè el seu fruit és incert i, per tant, no hi ha una cultura de la terra, ni de la navegació, ni tampoc de l'ús dels productes que poden ser importats per mar, ni cap edificació còmoda, ni instruments per construir o eliminar coses que requereixin molta força, ni coneixement de la superfície de la Terra, ni cap explicació del temps, ni arts, ni lletres, ni societat; i, el que és pitjor de tot, por contínua, el perill d'una mort violenta, i la vida de l'home solitària, pobra, desagradable, brutal i curta.”

Leviatan, capítol XIII, De la condició natural del gènere humà, pel que fa a la seva felicitat i misèria

Serà per evitar aquesta situació que l'home establirà un contracte amb els altres homes per viure en societat. Si l'estat de naturalesa és completament intolerable, els homes estarien disposats a sotmetre's fins i tot a l'autoritat absoluta per tal d'escapar d'aquest estat. Ara bé, quines són realment les característiques d'aquest estat de naturalesa que determina una vida tan deplorable?

Exercici 6.2

Llegeix el següent text de Hobbes i respon després a les preguntes que es plantegen

La naturalesa ha fet als homes tan iguals en les seves facultats corporals i mentals que, encara que pugui trobar-se a vegades un home manifestament més fort de cos, o més ràpid de ment que un altre, tot i així, quan tot es té en compte en conjunt, la diferència entre home i home no és prou considerable com perquè un d'ells pugui reclamar per a si cap benefici que no pugui l'altre pretendre tant com ell. Perquè en el que toca a la força corporal, fins i tot el més feble té força suficient per matar al més fort, ja sigui per maquinació secreta o per federació amb altres que es troben en el mateix perill que ell.

I pel que toca les facultats mentals (...) trobo encara més igualtat entre els homes, que en el cas de la força. (...) El que potser faci d'una tal igualtat una cosa increïble no és més que una vanitosa fe en la pròpia saviesa, que gairebé tot home creu posseir en major grau que la plebs, és a dir, que tot altre home excepte ell mateix, i en alguns altres, als quals, per causa de la fama, o per estar d'acord amb ells, aprova. Doncs la naturalesa dels homes és tal que, tot i que poden reconèixer que molts altres són més vius, o més eloqüents, o més instruïts, difícilment creuran, però, que n'hi hagi molts més savis que ells mateixos: doncs veuen la seva pròpia intel·ligència a prop, i la dels altres homes a distància. Però això prova que els homes són en aquest punt iguals més aviat que desiguals. Doncs generalment no hi ha millor signe de la mateixa distribució d'alguna cosa que el fet que cada home s'accontenti amb el que li ha tocat.

D'aquesta igualtat de capacitats sorgeix la igualtat en l'esperança d'aconseguir els nostres fins. I, per tant, si dos homes qualssevol desitgen la mateixa cosa, la qual, però, no poden tots dos gaudir, esdevenen enemics, i en el seu camí cap a la seva fi (que és principalment la seva pròpia conservació, i de vegades només la seva delectació) s'esforcen mútuament a destruir-se o a subjugar-se. I succeeix així que, allà on un invasor no té altra cosa que témer que el simple poder d'un altre home, si algú fa, sembla, construeix, o posseeix un lloc on assentar-se adequat, es pot esperar que vinguin d'altres probablement preparats amb forces unides per desposseir-lo i privar-lo, no només del fruit del seu treball, sinó també de la seva vida o de la seva llibertat. I l'invasor, al seu torn, es troba en el mateix perill davant un tercer.

No hi ha per a l'home cap forma més raonable de protegir-se d'aquesta inseguretut mútua que l'anticipació, això és, dominar, per força o per astúcia, a tants homes com pugui fins al punt de no veure cap altre poder prou gran com per posar-lo en perill. I això no és sinó el que la seva pròpia conservació

requereix, i el que és generalment admès. També perquè n'hi ha alguns que, complaent-se a contemplar el seu propi poder en els actes de conquesta, van més lluny del que la seva seguretat requeriria, de manera que altres, que d'altra manera s'acontentarien amb romandre tranquils dins de límits modestos, si no incrementessin el seu poder per mitjà de la invasió, no serien capaços de subsistir molt de temps romanent només a la defensiva. I, en conseqüència, sent aquest augment del domini sobre altres homes necessari per a la conservació d'un home, li hauria d'estar permès.

Per la resta, els homes no obtenen cap plaer (sinó més aviat un considerable pesar) del fet d'estar junts allà on no hi ha un poder capaç d'imposar respecte a tots ells. Doncs cada home té cura que el seu company el valori a l'alçada que es col·loca a si mateix. I davant qualsevol senyal de menyspreu o de subvaloració és natural que s'esforci fins on s'atreveixi (la qual cosa, entre aquells que no tenen un poder comú que els mantinguin tranquils, és prou com per fer que es destrueixin mútuament), per obtenir dels seus rivals, per dany, una més alta valoració, i dels altres, per l'exemple.

Leviatan, capítol XIII, De la condició natural del gènere humà, pel que fa a la seva felicitat i misèria

- (a) L'afirmació 'L'home és un llop per a l'home' resumeix la concepció de l'estat de naturalesa de l'ésser humà que sosté Hobbes. En quins aspectes del text veus reflectida aquesta afirmació?
- (b) Quines raons dóna Hobbes en el text per sostenir que 'L'home és un llop per a l'home'?
- (c) Estàs d'acord amb la frase subratllada així en el text?
- (d) Estàs d'acord amb la frase subratllada així en el text?

La naturalesa de l'ésser humà: John Locke: l'ésser humà és un ésser dotat de raó i lliure

John Locke (1632-1704) fou també un pensador empirista anglès. Si bé una part molt substantiva de la seva obra se centra en qüestions epistemològiques (*Assaig sobre l'enteniment humà* (1690)), els seus *Tractats sobre el govern civil* (1689) són també una obra de referència en la qual Locke assenta les bases del que anomenem 'liberalisme polític'.

Tal i com va fer Hobbes, Locke també parteix del que considera l'estat de naturalesa de l'ésser humà per, a partir d'aquest estat de naturalesa, determinar quina mena de contracte han fet els éssers humans per constituir una societat. Com veurem, Locke oposa l'estat de naturalesa al que denomina un estat de guerra, i la idea de fons és que les raons que tenim per constituir societats i dotar a certs individus d'autoritat per sobre nostre, tot renunciant així a una parcel·la de la nostra llibertat, és precisament defugir l'estat de guerra.

En aquests dos fragments del Segon Tractat sobre el govern civil Locke caracteritza tots dos estats.

Capítol II

De l'estat de natura

4. Per entendre correctament el poder polític i derivar-lo del seu origen, hem de considerar en quin estat es troben els homes naturalment, i aquest és un estat de perfecta llibertat per ordenar els seus actes i disposar de les seves propietats i de les persones que creguin convenient, dins dels límits de la llei natural, sense demanar permís ni dependre de la voluntat de cap altre home.

És, així mateix, un estat d'igualtat, on tot el poder i la jurisdicció són recíprocs i ningú no té més que els altres; per tal com no hi ha res més evident que el fet que criatures de la mateixa espècie i condició, nascudes indiscriminadament amb els mateixos avantatges naturals i amb l'ús de les mateixes facultats, han de ser també iguals entre si sense subordinació ni subjecció, a menys que l'Amo i Senyor de totes, per declaració manifesta de la seva voluntat, en situés unes per damunt de les altres o els conferís, per clar i evident decret, un dret indiscutible de domini i de sobirania.

Exercici 6.3

Segons el text, quines són les característiques de l'estat de naturalesa per a Locke?

Capítol III

De l'estat de guerra

16. L'estat de guerra és un estat d'enemistat i de destrucció; consegüentment, qui declari, de paraula o d'obra, qualsevol intenció -no pas apassionada ni precipitada, sinó equànime i serena contra la vida d'un altre home, es posarà en estat de guerra amb aquell contra el qual hagi declarat tal intenció, i exposarà així la seva vida a ésser-li llevada pel poder de l'altre o de qualsevol que li faci costat i defensi la seva querella; perquè és raonable i just que jo tingui dret a destruir allò que m'amenaça amb destruir-me. Segons la llei natural fonamental, cal que l'home es defensi tant com sigui possible, i, quan no es pot protegir-ho tot, la salvaguarda de l'innocent ha de tenir preferència. I qualsevol pot destruir aquell qui li faci la guerra, o hagi demostrat alguna hostilitat a la seva persona, pel mateix motiu que pot matar un llop o un lleó; homes així no són vinculats a la llei comuna de la raó, i no tenen altra regla que la de la força i la violència, per la qual cosa han de ser tractats com bèsties de rapinya, aquestes criatures perilloses i nocives que, si algú cau en el seu poder, el destruiran amb tota seguretat.

Exercici 6.4

Segons el text, quines són les característiques de l'estat de guerra per a Locke?

Exercici 6.5

Locke diu en el text:

I qualsevol pot destruir aquell qui li faci la guerra, o hagi demostrat alguna hostilitat a la seva persona, pel mateix motiu que pot matar un llop o un lleó

Estàs d'acord amb aquesta afirmació? Justifica de manera argumentada la teva resposta.

La naturalesa de l'ésser humà: Jean-Jacques Rousseau: l'ésser és bo per naturalesa

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) fou un pensador francès del període de la Il·lustració.

L'obra *Emili* comença així:

Tot és perfecte quan surt de les mans de Déu, però tot degenera en les mans de l'home. Obliga a una terra que doni el que ha de produir una altra terra, al fet que un arbre doni un fruit diferent; barreja i confon els climes, els elements i les estacions, mutila el seu gos, el seu cavall i el seu esclau; tot el torba i tot ho desfigura; estima la deformitat, el que és monstruós, no vol res tal com ha sortit de la natura, ni al mateix home, a qui doma al seu caprici, com als arbres del seu hort.

D'una altra manera, tot seria pitjor, ja que la nostra espècie no vol ser formada a mitges. En l'estat en què estan les coses, un home abandonat des del seu naixement a si mateix seria el més desfigurat dels mortals, les preocupacions, l'autoritat, la necessitat, l'exemple, totes les institucions socials en què estem submergits apagarien en ell la seva natural manera de ser i no posarien res al seu lloc que ho substituís. Seria com un arbre que l'atzar ha fet néixer enmig del seu camí i que els transeünts, sacsejant en totes direccions, maten.

Així, la tesi principal de Rousseau és que l'ésser humà és bo per naturalesa:

"... que l'home és un ésser naturalment bo, amant de la justícia i l'ordre, que no hi ha perversitat original al cor humà i que els primers impulsos de la naturalesa són sempre rectes. (...) Que l'única passió que neix amb l'home, l'amor de si mateix, és una passió indiferent en si al bé i al mal; que únicament es torna bona o dolenta per accident i segons les circumstàncies en què es mou. (...) Que tots els vicis que s'imputen al cor humà no són en ell naturals; ... "

"Carta a Beaumont", a Rousseau *Ecrits de Combat*